

Patrimoni i cohesió social

Pere Izquierdo i Tugas

En aquests temps de trasbals, les autoritats i els agents econòmics perceben els museus i el patrimoni cultural, gairebé exclusivament, com un atractiu turístic. Gràcies a aquest fet, i atès que la indústria turística és la que està aguantant el país, de moment encara no hem vist tancar cap museu públic, i les retallades, malgrat que són severes, encara podrien haver estat més catastròfiques.

El patrimoni cultural, entès de manera àmplia, com l'entendem els que hi treballem, és, efectivament, el conjunt d'elements materials i immaterials que ens fa diferents d'altres llocs. I per tant, interessants per al viatger que busca alguna cosa més que les tres fotografies obligades, quatre tòpics o uns dies de platja. Una altra cosa és si aprofitem prou el potencial del nostre patrimoni en aquest sentit. Jo diria que no, que ho estem fent malament, però això seria el tema d'un altre article.

Però per damunt del seu valor com a actiu turístic, el patrimoni cultural i els museus i equipaments que se n'ocupen tenen una funció social de primer ordre, com a elements vertebradors i cohesionadors de la societat, capaços de contribuir al seu desenvolupament no tan sols econòmic, sinó també educatiu i social¹.

Com diu Peter Kearns², "En un període de globalització rampant, migració massiva, i diversitat creixent en societats de gairebé tot arreu, és temps de considerar el paper de la cultura i l'aprenentatge del patrimoni en el desenvolupament socioeconòmic de les comunitats, el seu sentit d'identitat i de cohesió, i la qualitat de vida de la gent."

La necessitat de facilitar l'accés del públic a l'art i a la cultura és reconeguda en les lleis de gairebé tots els països. Des de la revolució francesa, s'afirma la propietat col·lectiva de l'herència artística i històrica del passat i el dret de tothom a accedir-hi sense cap barrera social. El que no queda tan reflectit a les lleis és la capacitat del patrimoni i dels museus com a element de reforç de l'autoestima col·lectiva, tant per a la població en general com per a les minories i els col·lectius desfavorits. I tampoc no se sol contemplar el seu paper d'estímul cap al coneixement, ni el seu vessant educatiu no-reglat. Quan s'enumeren les institucions educatives, tothom es deixa els museus.

Però la nostra experiència individual, de ben segur ens permet recordar visites a monuments, jaciments arqueològics i museus que ens van descobrir móns nous, i ens van fer plantejar-nos preguntes que mai no ens hauríem fet. I és un fet demostrable que bona part del coneixement del propi entorn és adquirit pels alumnes en aquesta mena d'activitats.

Davant la incapacitat manifesta de les administracions públiques, que enlloc no disposen de mitjans suficients, per a protegir i fer-se càrrec del patrimoni cultural, arreu del món es fan experiències d'implicació social, ja no tan sols en la utilització dels recursos patrimonials, sinó també en la seva gestió. I són experiències que sovint generen noves dinàmiques socials, sovint en llocs especialment desfavorits. L'empoderament de la població (mala traducció de l'anglès *empowerment* que es fa servir en aquests casos), ha resultat en general una fórmula excel·lent tant per al patrimoni com per a les comunitats que el custodien, i forma part de les actuals estratègies de la UNESCO.

La transposició a la museologia de la revolució del maig del 68 es produí a través de la fórmula dels ecomuseus, museus amb una concepció holística del patrimoni, centrats en la identitat d'un lloc i basats en la participació de la població local, amb l'objectiu de millorar el benestar i el desenvolupament de la comunitat. Aquest concepte fou impulsat des de l'ICOM

¹ Burns Owens Partnership for the MLA: *New Directions in Social Policy: developing the evidence base for museums, libraries and archives in England*, 2005.

² KEARNS, Peter: *Heritage, Regional Development and Social Cohesion*. Introduction, *Heritage, Regional Development, and Social Cohesion*, Östersund, 2010.

per Georges-Henri Rivière i Hugues de Varine, que han fet nombroses publicacions sobre el tema³. Actualment n'hi ha més de tres-cents al món.

Són també ben coneguts alguns exemples paradigmàtics de museus de barri i de comunitat, des del famós Museo del Barrio a Harlem, que data del ja llunyà 1969, fins a les experiències més recents amb comunitats indígenes sudamericanes i africanes, o en barris marginals mexicans⁴. La versió mexicana de l'ecomuseu, el denominat *Museo Comunitario*, s'impulsà com a model a partir de 1983 som a espai participatiu que ha de conjugar les preocupacions de les comunitats indígenes, siguin rurals o urbanes, per facilitar que es reconeixin en el seu patrimoni cultural, que en descobreixin i n'afirmen el seu valor, l'investiguin, el protegeixin i el gaudeixin, tot estimulant la generació de projectes de desenvolupament basats en un aprofitament adequat del patrimoni i propiciant la creació d'espais de trobada i de recolzament mutu. Vistos a distància, els museus comunitaris mexicans són un encert indiscutible.

En casos on s'ha estudiat amb deteniment, s'ha vist que la rehabilitació de patrimoni té efectes positius importants sobre els nivells de delinqüència, salut, educació i capital social de la població que els envolta⁵.

Això darrer, el capital social, és potser la conseqüència més important i, al mateix temps, allò més difícil de quantificar a l'hora de fer avaluacions⁶. És indiscutible la capacitat del patrimoni per mobilitzar voluntariat, mantenir una comunitat unida i generar xarxes i interaccions socials.

Participar de manera activa en la protecció, la conservació i la difusió del propi patrimoni, ni que sigui per ensenyar-lo a la família que viu lluny, facilita nombroses oportunitats d'inclusió social i un increment de l'orgull cívic i l'autoestima individual i col·lectiva. Participar en les festes, tradicions i solucions gastronòmiques del lloc on vivim, crea espais compartits entre ciutadans de totes les classes i orígens, i és sovint una àncora fortíssima enmig del món globalitzat. La prova la tenim en els castells, o en els centenars de milers de mones i de tortells de reis que marquen el nostre calendari gastronòmic festiu, tradicions d'arrel antiga que no tan sols es mantenen ben vives, sinó que s'estenen als nouvinguts abans que cap altre element cultural local. Com la comunió cristiana, el patrimoni gastronòmic ens uneix com a comunitat i manté els vincles amb aquells que ens han precedit. I no cal anar a extrems literalistes com els menjars amb els difunts mexicans... La cultura gastronòmica és probablement la més persistent. Encara en seguim tradicions que, sovint, es remunten a la prehistòria i l'antiguitat. I també la més fàcil de compartir, com a presentació, davant la gent d'altres orígens. A Menorca gairebé no queda res dels anglesos... excepte el ginet... i qui pot rebutjar una bona pomada a compartir amb menorquins?

La gent que se sent part d'un col·lectiu, que no se sent aïllada, és gent més feliç i més cívica, té més oportunitats de prosperar i de ser útil als altres, es cuida més i és més sana⁷. I si, a més, aquesta gent té veritable interès per l'aprenentatge i el coneixement, un interès que el patrimoni desperta millor que cap altra cosa, tenim molt bons fonaments per a un desenvolupament sostenible.

Els responsables tècnics i polítics del patrimoni cultural tenen el deure de posar-lo al servei de la societat i del seu desenvolupament; d'atendre les necessitats dels col·lectius més desafavorits i de donar als ciutadans veu i vot sobre la gestió d'un patrimoni que és de tots.

I llavors, per cada euro que es destini al patrimoni, ens n'estalviarem molts més en altres serveis educatius, socials i, fins i tot, mèdics. I encara ens quedarà la millor part, la no

³ Malgrat que els primers treballs teòrics van circular molt abans de ser publicats. RIVIÈRE, Georges Henri: *Cours de muséologie. Textes et témoignages*, Paris, 1989.

⁴ ABÉJEZ, Luis J.: *Arqueología y política. La incorporación de los grupos indígenas al discurso del patrimonio*, dins *Sociedades diversas, Sociedades en cambio*. América Latina en perspectiva histórica. XII Encuentro-debate América Latina ayer y hoy, Barcelona, 2009.

⁵ PALMER, Ela: *The Social Impacts of Heritage-led Regeneration*, London, 2008.

⁶ Urban Practitioners for English Heritage: *The Heritage Dividend Methodology*, 2004.

⁷ *Social Impact of Heritage: Evaluation report on research conducted for the HLF 2006-2007*, Applejuice, 2008. Northwest Culture Observatory: *Culture and Health-Building the Evidence*, 2006.

quantificable: una societat millor, formada per persones més conscients, més responsables, més sensibles, més cultes, més curioses i més justes.